Bernardeta Iwańska-Cieślik
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Księgozbiór biblioteki seminaryjnej we Włocławku w świetle katalogu z 1825 r.
Cz. 1. Inkunabuły i druki XVI-wieczne

Abstrakt:

Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku powstała w XVI w., jednakże jej księgozbiór nie doczekał się dotychczas opracowania. Punktem wyjścia do przyszłego opracowania jest przybliżenie jego zawartości według pierwszego zachowanego katalogu z 1825 r. Sporządził go prawdopodobnie ks. Piotr Lewandowski. W pierwszej części podjęto się analizy inkunabułów oraz druków XVI-wiecznych. 89 omawianych pozycji stanowi 5% zbiorów z 1825 r. i tworzą je druki wytłoczone w oficynach niemieckich, włoskich, francuskich i tylko nieliczne w drukarniach polskich. Wśród nich była jedna pozycja w języku polskim i francuskim, reszta w języku łacińskim, a pochodziły głównie z ostatnich dekad XVI w. Największa liczba prac odnosi się do zagadnień biblijnych, zbiorów kazań i z zakresu duchowości. Dalsze wnioski będzie można przedstawić po przebadaniu druków XVII- i XVIII-wiecznych, które stanowią 90% księgozbioru seminaryjnego w pierwszej połowie XIX w.

Słowa kluczowe:

biblioteki seminaryjne, Włocławek, inkunabuły, druki XVI w., katalogi biblioteczne

Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, chociaż doczekała się imponującego stanu badań, który stale jest uzupełniany, to niestety jej księgozbiór w ujęciu całościowym nie został jeszcze szczegółowego opracowany. Tę lukę w pewnym aspekcie wypełniają partykularne prace ks. Kazimierza Rulki, Arkadiusza Wagnera i innych. W celu dokonania wstępnej analizy zasobu tej biblioteki włocławskiej skupiono się na pierwszym zachowanym katalogu z 1825 r., będącym niezastąpionym źródłem i punktem wyjścia do badań profilu i dynamiki jej rozwoju[1].

---

[1] Biblioteka Seminarium Duchownego we Włocławku [dalej: BSWł] (archiwum), bez sygn. Spis książek Biblioteki Seminarym [!] Włocławskiego 1825 r. [dalej: Spis książek]; A. Jakóbowska, „Biblioteka Seminarium Duchownego im. Księży Chodyńskich. Próba monografii", Toruń 1984 [praca magisterska na UMK Toruń, mps w zbiorach BSWł].

Do tej pory ukazały się nieliczne opracowania starych druków w zbiorach bibliotek seminaryjnych, chociażby Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku[2], biblioteki seminaryjnej w Gnieźnie[3] czy olsztyńskiego „Hosianum"[4]. Prace na temat cennych fragmentów zbiorów opublikowano, opierając się na zasobach Biblioteki Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Lublinie[5] oraz Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Zielonogórskiej-Gorzowskiej[6]. Uzupełnienie stanowią drukowane katalogi tychże pozycji wydane przez Jadwigę Rył dla gnieźnieńskiej biblioteki seminaryjnej[7], dla olsztyńskiej książnicy przez Jana Obłąka, Zoję Jaroszewicz-Pieresławcew, Juliana Wojtkowskiego[8], z kolei inkunabuły tarnowskie zestawiła Jolanta M. Marszalska[9]. Opracowania paleotypów seminarium pelplińskiego podjęli się Maria Strutyńska[10], a następnie w wersji rozszerzonej, z pogłębioną analizą oraz sporządzeniem ich wykazu, Janusz Tondel[11]. Dodatkowo należy podać, że obecnie są prowadzone badania nad inkunabułami włocławskimi przez Krzysztofa Nierzwickiego oraz Tomasza Stolarczyka, który zajmuje się inkunabułami proweniencji dominikańskiej.

Druki XVI-wieczne z tego typu bibliotek opracował dotychczas jedynie biskup senior Julian Wojtkowski. Pochylił się nad zbiorami biblioteki seminaryjnej „Hosianum"[12], co jest kontynuacją jego prac nad historycznym zasobem tejże książnicy.

---

[2] W. Graczyk, J. Marszalska, *Księgi rękopiśmienne i stare druki w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku. Z dziejów kultury polskich bibliotek kościelnych w dawnych wiekach*, Kraków 2010; *Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku*, red. W. Graczyk, Płock 2003.

[3] J. Rył, *Biblioteka Seminarium Duchownego w Gnieźnie*, [w:] *Księga Jubileuszowa Prymasowskiego Wyższego Seminarium Duchownego w Gnieźnie 1602-2002*, red. P. Podeszwa, W. Polak, Gniezno 2002, s. 109-142.

[4] T. Garwoliński, *Dzieje Biblioteki „Hosianum" (Braniewo – Olsztyn: 1565-2008),* „FIDES. Biuletyn Bibliotek Kościelnych" 2008, nr 1-2, s. 59-72.

[5] E. Zielińska, *Inkunabuły w Bibliotece Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Lublinie*, [w:] *Lublin a książka*, red. A. Krawczyk, E. Józefowicz-Wisińska, Lublin 2004, s. 47-56.

[6] T. Błaszczyk, *Druki XVI-wieczne w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Zielonogórskiej-Gorzowskiej w Gościkowie-Paradyżu*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne" 6, 2007, nr 1 (10), s. 5-26.

[7] J. Rył, *Katalog inkunabułów zespołu seminaryjnego Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne" 25, 1972, s. 115-208.

[8] *Katalog inkunabułów Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum" w Olsztynie*, oprac. J. Obłąk i in., Olsztyn 2007.

[9] *Katalog inkunabułów Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie*, oprac. J.M. Marszalska, Tarnów 1997.

[10] M. Strutyńska, *Dzieje i stan obecny kolekcji inkunabułów pelplińskich*, „Studia Pelplińskie" 17, 1986, s. 319-344.

[11] J. Tondel, *Inkunabuły w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie*, Toruń 2007.

[12] J. Wojtkowski, *Katalog druków XVI wieku Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej "Hosianum" w Olsztynie*, Lublin 2012; tenże, *Stare druki w Bibliotece Wyższego*

Zarówno inkunabuły[13], księgi XVI-wieczne[14], jak również same katalogi[15] są nieodłącznym źródłem do badań dziejów i zasobności dawnych bibliotek. W niniejszym opracowaniu postanowiono skupić się na tym fragmencie jako najstarszym w zbiorach XIX-wiecznej biblioteki seminaryjnej. Stanowi on także, co zaznaczono w tytule, pierwszą część szerszej pracy nad zasobnością książnicy włocławskiej w świetle pierwszego zachowanego jej katalogu (spisu książek). W celu przeprowadzenia analiz: typograficznej, treściowej, językowej i chronologicznej zastosowano głównie metodę bibliograficzną, analizy i krytyki piśmiennictwa, archiwalną i statystyczną[16].

Dzieje biblioteki seminaryjnej do 1825 r.

Początki biblioteki sięgają XVI w., kiedy to w 1569 r. zostało powołane seminarium we Włocławku, co było wynikiem postanowień soboru trydenckiego. Realizacją dekretu soborowego *Cum adolescentium aetas* zajął się dopiero bp Stanisław Karnkowski, których poprzednik bp Mikołaj Wolski (1562-1567) nie dopełnił[17].

Najwcześniejsze wzmianki o bibliotece pochodzą dopiero z 1660 r., wtedy członek kapituły katedralnej we Włocławku Teodor Zaporski zapisem testamentowym obdarował ją dziełami teologicznymi Martino Bonaciny (1585-1631)[18]. Kolejnym znanym ofiarodawcą był ks. Marcin Protficz (zm. 1700), który dzieląc swoją kolekcję między trzy książnice włocławskie: seminaryjną, kapitulną i franciszkanów reformatów, wpłynął na wzrost liczby posiadanych cennych druków

---

Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum”, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 2009, nr 1-2 (28-29), s. 32-45 [autor omawia inkunabuły i druki XVI-wieczne].

[13] M. Juda, *Inkunabuł jako źródło historyczne*, [w:] *Tekst źródła*, red. B. Trelińska, Warszawa 2005, s. 179-186.

[14] G. Borsy, *Druki XVI wieku – głównym punktem współczesnych badań księgoznawczych*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 46, 1996, nr 1/2, s. 25-36.

[15] K. Migoń, *Dawne katalogi biblioteczne jako źródło wiedzy o kulturze książki*, „Roczniki Biblioteczne” 49, 2005, s. 301-310; P. Błażewicz, *Katalogi biblioteki kapituły kolegiackiej pod wezwaniem Najświętszego Zbawiciela i Wszystkich Świętych jako źródło do badań nad księgozbiorami historycznymi na Warmii*, „Studia Warmińskie” 63, 2006, s. 277-287.

[16] J. Krochmalska, *Przegląd publikacji na temat metod badań stosowanych w nauce o książce, bibliotece i informacji naukowej (w kontekście ostatniej książki Jerzego Ratajewskiego)*, [w:] *W kręgu książki, biblioteki i informacji naukowej. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Żmigrodzkiemu*, red. K. Heska-Kwaśniewicz przy współ. D. Pietruch-Reizes, Katowice 2004, s. 95-116.

[17] W. Kujawski, *Włocławek w czasach nowożytnych i jego dzieje kościelne*, [w:] *Włocławek. Dzieje miasta*, t. 1: *Od początków do 1918 roku*, red. J. Staszewski, Włocławek 1999, s. 252.

[18] B. Iwańska-Cieślik, *Zarys dziejów Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku (XVII-XX wiek)*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 20, 2005, s. 153.

(obecnie we włocławskich zbiorach zachowały się 34 pozycje z jego prywatnej kolekcji)[19]. Księgozbiór powiększał się głównie poprzez dary, a bp Felicjan Szaniawski w 1715 r. w czasie wizytacji stwierdził, że seminarium dysponuje dostatecznym zasobem bibliotecznym[20].

W dziejach książnicy istotnym momentem było przejęcie kierowania seminarium przez księży misjonarzy w 1719 r., czego wynikiem było powiększenie samej biblioteki, ponieważ zakon przekazał do niej swoje książki. Kolejnymi udokumentowanymi darami był ten od kanonika włocławskiego Chryzostoma Żakowskiego czy ks. Antoniego Drągowskiego (1800-1856). Wiadomo również, że w latach 1782-1831 dokonano zakupu książek za łączną kwotę 4600 zł, a także prowadzono prenumeratę czasopism, np. „Kuriera Warszawskiego". O księgozbiór dbali biskupi diecezji kujawsko-pomorskiej. I tak, bp Franciszek Malczewski w 1816 r. zainicjował przekazywanie z budżetu seminarium sumy 200 zł rocznie na nabycie pozycji niezbędnych w toku nauczania (podręczniki), co według prefekta ks. Jana Bobra powinno od 1831 r. wzrosnąć do kwoty 300 zł.

Pierwszym znanym opiekunem biblioteki został ks. Piotr Lewandowski i był nim właśnie w 1825 r., kiedy to podjął się jej spisania[21]. Po nim tę funkcję przejął ks. Franciszek Płoszczyński i sporządził kolejny katalog z 1830 r. Niestety, nie dochował się do naszych czasów. Grupę katalogów XIX-wiecznych uzupełniają jeszcze ten sporządzony w trakcie wizytacji bpa Walentego Macieja Tomaszewskiego (1836--1850) w 1840 r.[22] Kolejny został zapoczątkowany dopiero po 40 latach z inicjatywy ks. Stanisława Chodyńskiego w 1880 r.[23] i był katalogiem o układzie działowym, a pierwszy i jedyny zachowany tom obejmował dzieła z zakresu biblistyki. Spis inwentarzowy zawierający wszystkie pozycje zapoczątkowano ok. 1890 r., a do naszych czasów przetrwało pięć tomów z sześciu[24].

Niestety, nie wiadomo, gdzie księża misjonarze przechowywali księgozbiór, to dopiero za czasów ks. Płoszczyńskiego księgi przeniesiono do oddzielnej sali i ustawiono na nowych, specjalnie zakupionych regałach.

---

[19] K. Rulka, *Księgozbiory profesorów włocławskiego Seminarium Duchownego w bibliotece seminaryjnej*, [w:] *W służbie Kościołowi i nauce*, red. K. Rulka, Włocławek 1994, s. 185-186.

[20] S. Chodyński, *Seminarium włocławskie*, Włocławek 1904, s. 280.

[21] K. Rulka, *Bibliotekarze włocławskiej książnicy seminaryjnej*, „Kronika Diecezji Włocławskiej" 79, 1996, s. 359-360.

[22] Archiwum Diecezjalne we Włocławku [dalej: ADWł], zespół Archiwum Kapituły Katedralnej we Włocławku, Dział IX. Akta różne I, sygn. 35 (411) Catalogus Librorum Bibliotheca Seminarij Vladislaviensis, [w:] Visitatio generalis ecclesiae cathedralis Vladislaviensis per ill[ustrissi]mum excell[enti]um et r[everendissi]mum dominum Valentinum Matthiam Bończa Tomaszewski Dei et Apostolicae Sedis Gratia Episcopum Vladislaviensem seu Calissiensem, Ordinis S. Stanislai Imae classis equitem die 2 et sequentibus diebus mensis Augusti 1840 anno peracta.

[23] BSWł (archiwum), bez sygn. Katalog książek Biblioteki Seminaryum [!] Włocławskiego, t. 1, spisał i uporządkował x. S. Chodyński, [Włocławek] 1880.

[24] BSWł (archiwum), bez sygn. Catalogus Librorum Bibliothecae Seminarii Wladislav[iensis], t. 1-5, [Włocławek] ok. 1890-po 1919.

Katalog biblioteki seminaryjnej z 1825 r.

Wstępem do sporządzenia katalogu biblioteki seminaryjnej było przybycie 19 sierpnia 1809 r. wizytatora księży misjonarzy Józefa Jakubowskiego i pozostawione przez niego zalecenia. I tak wśród wytycznych, dotyczących m.in. sporządzenia inwentarza zakrystii kościoła św. Witalisa czy zwolnienia profesorów ze wstawania o czwartej rano, odnotowano również zalecenia tyczące się książnicy seminaryjnej: „Bibliotekę uporządkować i książki spisać kazał oraz oddać ją pod opiekę profesora jednego”[25]. Przypuszcza się, że wykonawcą katalogu, jak wcześniej wspomniano, był ks. misjonarz P. Lewandowski[26].

Spis książek Biblioteki Seminaryum [!] *Włocławskiego* sporządzono w księdze o wymiarach 20 × 35 cm. Kodeks został oprawiony w tekturę powleczoną papierem marmurkowym, a grzbiet wzmocniono półskórkiem (skóra jest „marmoryzowana”). Tekst *Spisu książek*... zamieszczono na kartach numerowanych od 1 do 59, gdzie na jego ostatniej karcie podpisał się wizytator zakonu księży misjonarzy Paweł Rzymski[27] 14 listopada 1826 r.[28] Na następnej już nienumerowanej karcie wymieniono rytuał, dar przekazany przez prefekta seminarium Józefa Różyckiego 28 września 1827 r. Jeszcze na tej samej karcie i kolejnej wymieniono 32 prace, zapewne nowo nabyte dzieła. Pomiędzy *Spisem książek*... a indeksem znajduje się 10 pustych kart, na ostatnich 15 nienumerowanych sporządzono indeks alfabetyczny do pozycji zawartych w układzie działowym. Katalog zapisano na papierze czerpanym z dwoma znakami wodnymi: JLD WŁOCŁAWEK oraz znak graficzny. W tym czasie w bliskim otoczeniu Włocławka pracowała jedna fabryka papieru założona przez Godfryda Grossa w 1799 r. i była ulokowana we wsi Łęg na małym strumyku Rybnica, który wychodził z jeziora o tej samej nazwie. Funkcjonowała do 1848 r.[29]

Należy wspomnieć, że opis każdej pozycji katalogowej został rozpisany tabelarycznie: numer ciągły, półka, tytuł książki, autor, miejsce wydania, rok wydania, liczba tomów, liczba książek, wielkość książki, książki seminarium, książki zgromadzenia oraz adnotacje. Przy czym nigdy nie była uzupełniania kolumna „półka”, a ostatnia „adnotacya” zawierała informacje o wszelkich uszkodzeniach, jak nadpsucie, brak tytułu i końca, brak pewnych fragmentów, np. w przypadku Biblii (poz. 9), gdzie „Brakuie [!] Obiawień [!] Ś. Jana”.

---

[25] S. Chodyński, dz. cyt., s. 80.

[26] ADWł, Akta Konsystorza Generalnego we Włocławku, Akta personalne: Lewandowski Piotr (1796-1844) [niestety nie ma tam informacji o jego pracy na rzecz biblioteki seminaryjnej].

[27] W 1826 r. został powołany na wizytatora (prowincjała) polskiej prowincji zakonu misjonarzy. Zob. H.E. Wyczawski, *Rzymski Paweł (1784-1833)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 3, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1982, s. 550-552.

[28] K. Rulka, *Stan badań nad księgozbiorami diecezji włocławskiej oraz postulaty badawcze na przyszłość*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 26, 1973, s. 24.

[29] M. Morawski, *Monografja* [!] *Włocławka*, Włocławek 1933, s. 108.

Również alfabetyczny indeks został przedstawiony w postaci tabeli składającej się z pięciu kolumn: nazwisko i imię autora, tytuł książki, strona w katalogu głównym, numer ciągły i adnotacje.

Pomimo że opis bibliograficzny posiada wiele cennych informacji, jak tytuł, autor, miejsce druku, pochodzenie danej książki z księgozbioru seminaryjnego czy księży misjonarzy, nie jest niekiedy możliwa pełna identyfikacja wybranej książki z powodu zbyt potocznego tytułu lub skrótowego zapisu danych autora czy pominięcia proweniencji typograficznej.

Księgozbiór seminaryjny podzielono i zapisano w 24 działach: Scriptura Sacra, Interpretes Scripturae Sacrae, Libri Patrum, Jus Canonicum, Jus Civile, Theologi Morales, Theologi Dogmatici, Controversista, Concionatores Latini, Kaznodzieje polscy, Spirituales Libri, Historici Sacri, Historici Profani, Concilia et Synodi, Vitae Sanctorum, Libri Liturgici, Libri Philosophorum, Libri Gramatici, Libri Oratorum, Libri Poetarum, Libri Medici, Libri Gallici, Libri Italici, Libri Germanici.

W świetle omawianego katalogu księgozbiór seminaryjny został zawarty w 1617 opisach inwentarzowych, na które złożyły się dwie kolekcje: kolekcja seminaryjna (700 poz.) i ta należąca do księży misjonarzy (917 poz.). Do najliczniejszych działów tematycznych trzeba zaliczyć dzieła z zakresu duchowości (mistyki i ascetyki) – ponad 300 dzieł, na kolejnych miejscach plasuje się historia, kaznodziejstwo i teologia moralna.

W niniejszej pracy zostaną omówione inkunabuły i druki XVI-wieczne, co stanowi pierwszą część opracowania poświęconego zasobności biblioteki seminaryjnej na początku XIX w. Z 1617 pozycji wyodrębniono początkowo 89 pozycji inwentarzowych wydrukowanych w dwóch pierwszych wiekach drukarstwa. Po bardziej szczegółowej analizie cztery z nich zostały przesunięte na wiek XVII i XVIII, co zostanie omówione w dalszych partiach pracy.

Inkunabuły i druki XVI-wieczne w zbiorach seminaryjnych w 1825 r.

Do najstarszych druków odnotowanych w katalogu biblioteki seminaryjnej we Włocławku należą trzy inkunabuły[30], które pochodzą z drukarni norymberskiej Antoniusa Kobergera oraz z oficyny bazylejskiej prawdopodobnie Michaela Furtera (ok. 1489-1512). Wytłoczono je w ostatniej dekadzie XV w.

Druki XVI-wieczne stanowią liczniejszą grupę i po wstępnej analizie katalogu wyodrębniono 86 pozycji. Jednakże po identyfikacji autorów poszczególnych prac

---

[30] Do tej pory katalogi inkunabułów bibliotek seminaryjnych opracowali: J. Rył, *Katalog inkunabułów...*, s. 115-208; J.M. Marszalska, *Katalog inkunabułów Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie*, Tarnów 1997; J. Obłąk, Z. Jaroszewicz-Pieresławcew, J. Wojtkowski, *Inkunabuły Wyższego Seminarium Duchownego metropolii warmińskiej „Hosianum" w Olsztynie*, Olsztyn 2007; J. Tondel, dz. cyt.

oraz zweryfikowaniu opisów bibliograficznych poszczególnych dzieł stwierdzono, że cztery z nich nie mogły powstać w XVI w., gdyż sami twórcy żyli w XVII w. bądź posiadane tytuły uzyskali dopiero w kolejnym stuleciu itd. Tym samym w czterech przypadkach wpisano mylną datę. Do autorów, których nazwiska nie mogły ukazać się na drukach XVI-wiecznych, należeli: Richard Archdekin (1618-1693), Jacobus Dumetz (XVII w.), Johann Georg Herlet (1644-1718) czy Urban VIII (1568-1644)[31]. Ostatnia pozycja to *Pontificale Romanum*, według katalogu wydana w Brukseli w 1596 r., lecz w tym roku papież Urban VIII nie mógł figurować na karcie tytułowej, ponieważ tron piotrowy Maffeo Barberini objął dopiero w 1623 r. Kolejnym przykładem jest publikacja R. Archdekina[32], żyjącego w XVII w., a w katalogu zaznaczono, że *Theologia tripartita sive resolutiones polemicae, speculativae et practicae controversiarum fidei*... została wydrukowana w Kolonii w 1583 r., jednakże musiał nastąpić błąd zapisu, ponieważ praca wyszła z warsztatu kolońskich drukarzy Johanna Widenfeldta oraz Gottfrieda de Berges w 1683 r.[33]

Najwięcej druków XVI-wiecznych pochodzi z ostatnich dekad tego stulecia, z lat 1571-1600. Przyczyn należy upatrywać przede wszystkim w rozwoju czarnej sztuki i większej dostępności do potrzebnych prac. Trzeba podkreślić, że był to znamienny okres w kulturze europejskiej. Książka drukowana w dobie odrodzenia przyczyniła się do upowszechnienia „krytycyzmu myśli naukowej i społecznej […], laickich treści w nauce i literaturze. Przyspieszyła unarodowienie literatury. Niezmiernie zwiększyła ilość czytelników, przy czym zasięg oddziaływania objął nie tylko kręgi intelektualne, lecz również sfery pozaelitarne. […] Druk przyczynia się wreszcie do rozkwitu innych gałęzi przemysłu i rzemiosł, jak papiernictwo, introligatorstwo”[34]. Tym samym książka stała się dobrem o wiele bardziej powszechnym, niż to miało miejsce jeszcze w pierwszych dekadach XVI w.

W epoce inkunabułów i jeszcze w pierwszej połowie XVI w. językiem dominującym w nauce, Kościele czy w drukach prawnych była łacina. Dopiero reformacja przyniosła zmianę na rzecz języków narodowych. Tłumaczenie Biblii na język niemiecki dokonane przez Martina Luthra w 1522 r. mogło zostać powielone przez Melchiora Lottera w 5 tys. egzemplarzy w bardzo szybkim czasie. Drukarstwo w okresie reformacji miało szczególny wpływ na rozwój piśmiennictwa w różnych językach europejskich. Poza głównym dziełem chrześcijań-

---

[31] Spis książek, poz. 411, 419, 513, 1282.

[32] Tamże, poz. 411.

[33] Inne wydania pochodzą z tego samego warsztatu z lat 1679, 1687. Zob. GVK – Gemeinsamer Verbundkatalog, http://gso.gbv.de [dostęp 20.06.2013].

[34] A. Kawecka-Gryczowa, *Rola drukarstwa polskiego w dobie Odrodzenia*, [w:] tejże, *Z dziejów polskiej książki w okresie Renesansu. Studia i materiały*, Wrocław 1975, s. 9-10.

skim w tym czasie tłoczono jeszcze: postylle, modlitewniki, śpiewniki czy katechizmy w wysokich nakładach[35].

Tab. 1. Szczegółowa chronologia omawianych druków

Zasięg chronologiczny	Tomy	Woluminy
1491-1500	3	3
1501-1510	2	2
1511-1520	-	-
1521-1530	3	3
1531-1540	9	8
1541-1550	7	7
1551-1560	6	6
1561-1570	5	5
1571-1580	15	15
1581-1590	18	17
1591-1600	22	21
1601-	6	5

Źródło: Biblioteka Seminarium Duchownego we Włocławku [dalej: BSWł] (archiwum), bez sygn. Spis książek Biblioteki Seminarym [!] Włocławskiego 1825 r. [dalej: Spis książek]

W Polsce pierwsze katolickie, zatwierdzone tłumaczenie Biblii na język polski zostało wydane dopiero w 1599 r. i znajdowało się w zbiorach seminaryjnych w 1825 r. Również przez jedną pozycję jest reprezentowany język francuski, a mianowicie przez zbiór kazań Jeana Catreau z 1585 r. Pozostałe omawiane druki przygotowano w języku łacińskim.

Tab. 2. Język inkunabułów i druków XVI-wiecznych w świetle katalogu z 1825 r.

Język druku	Inkunabuły	Druki z XVI wieku	Mylnie podany rok (XVII-XVIII w.)
Język łaciński	3 poz.	81 poz.	3 poz.
Język polski	-	1 poz.	-
Język francuski	-	1 poz.	-

Źródło: BSWł (archiwum), bez sygn. Spis książek

[35] H. Szwejkowska, *Książka drukowana XV-XVIII wieku. Zarys historyczny*, Wrocław 1975.

Prześledzenie proweniencji typograficznej omawianych pozycji seminaryjnych jest możliwe jedynie na podstawie zidentyfikowanych dzieł i tych zachowanych. Do tej pory w zbiorach włocławskich znajduje się przynajmniej 13 starych druków z omawianego okresu[36], które były własnością seminarium bądź zgromadzenia księży misjonarzy w pierwszej połowie XIX w.

Odnotowane trzy inkunabuły wydrukowano w Norymberdze oraz Bazylei. Jak już wspomniano, pochodzą one z jednej z największych drukarni swojej epoki, tj. z oficyny A. Kobergera, działającego w Norymberdze w latach 1471-1505. Wydawał prace z zakresu prawa, historii, teologii oraz filozofii. W swojej ogromnej, jak na tamte czasy, oficynie tłoczył jeszcze do 1500 r., później był jedynie inicjatorem kolejnych pozycji, a drukiem zajęły się inne warsztaty typograficzne[37].

XVI-wieczne drukarstwo polskie jest reprezentowane przez druki krakowskie i poznańskie. W Krakowie została przygotowana jedna z najsłynniejszych ksiąg końca stulecia. W Drukarni Łazarzowej syn Łazarza Andrysowica Jan Januszowski, prowadzący oficynę w latach 1577-1613, wydrukował 1599 r. Biblię w języku polskim w tłumaczeniu Jakuba Wujka[38]. Z kolei w oficynie Andrzeja Piotrkowczyka w 1579 r. oddano czytelnikom *Constitutiones synodorum metropolitanae ecclesiae Gnesnensis*[39]. W księgozbiorze seminaryjnym z początków XIX w. znajdowała się także pozycja wytłoczona w oficynie prowadzonej przez dziedziców Jana Worlaba w Poznaniu w 1595 r. autorstwa Adriana Junga *Synopsis novi Evangelii*[40].

Pozostałe warsztaty typograficzne działające na terenach europejskich, a których druki odnajdujemy w katalogu seminaryjnym, pracowały w 19 miejscowościach. Najwięcej pochodziło z Antwerpii, następnie Kolonii, Lyonu, Paryża, Wenecji i Bazylei[41]. Pojedyncze pozycje zostały wytłoczone we Frankfurcie, Moguncji czy Rzymie.

---

[36] BSWł XV.F.1170, XVI.F.4130, XVI.Q.3416, XVI.Q.3567, XVI.O.439, XVI.O.2049, XVI.O.1089, XVI.O.615, XVI.Q.3794, XVI.Q.3697, XVI.O.1393, XVI.O.1540, XVI.O.1279.

[37] W. Iwańczak, *Do granic wyobraźni. Norymberga jako centrum wiedzy geograficznej i kartograficznej w XV i XVI wieku*, Warszawa 2005, s. 61-62; J. Ogierman, *Drukarze i nakładcy jasnogórskich inkunabułów*, Katowice 2005, s. 43.

[38] *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*, t. 1: *Małopolska*, cz. 1: *Wiek XV-XVI*, oprac. A. Kawecka-Gryczowa i in., Wrocław 1983, s. 125-137, 69-99; J. Gwioździk, E. Różycki, *Druki XVI wieku w zbiorach Biblioteki Katedralnej we Lwowie*, Warszawa 2008, s. 77.

[39] Spis książek, poz. 1210; K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. 14, Kraków 1896, s. 380; J. Okopień, *Poczet wydawców książki polskiej*, t. 1: *Pionierzy czarnej sztuki 1473-1600*, Warszawa 2002, s. 138.

[40] Spis książek, poz. 730; K. Estreicher, dz. cyt., t. 18, Kraków 1901, s. 665; *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*, t. 3: *Wielkopolska*, oprac. A. Kawecka-Gryczowa i in., Wrocław 1977, s. 281.

[41] M. Madejska, *Książka naukowa w działalności wydawniczej czołowych oficyn bazylejskich XVI wieku*, [w:] *Problemy wydawnicze i marketing współczesnej książki naukowej i akademickiej*, red. L. Ogierman, Katowice 1998, s. 9-18.

Spośród antwerpskich oficyn na pierwszym miejscu należy wymienić tę kierowaną przez Christophe Plantina[42], drukarza zajmującego się księgarstwem i introligatorstwem, którego obszarem działalności była również Leida. Spod jego pras, a następnie jego dziedziców, w tym zięcia Joannesa Moretusa[43], wyszły przynajmniej trzy druki, m.in. Biblia łacińska wydrukowana w 1580 r. W Antwerpii działał w latach 1533-1562 jeszcze inny drukarz, a mianowicie Joannes Steelsius, którego czcionkami odbito homilie autorstwa Jeana Royaerdsa (zm. 1547)[44]. Druki pochodziły także z oficyny Johannesa Bellera, m.in. praca Petrusa Canisiusa (1521--1597) *Summa Doctrinae Christianae* wydana w 1560 r.[45]

Z Kolonii odnotowane zostały dwie pozycje drukowane w pracowni Maternusa Cholinusa[46], tłoczącego w tym mieście w latach 1555-1588. Jedna z jego publikacji jest wynikiem podjętej współpracy z warsztatami Arnolda Myliusa i rodziny Birckmannów[47]. Mylius swoje wydawnictwa wykonywał również z Gottfriedem von Kempen[48]. Skromną część zbiorów przechowywanych w seminarium włocławskim w pierwszej połowie XIX w. wydrukowali dziedzice Johanna Quentela i Gerwin Calenius w 1561 r. Należy zaznaczyć, że w 1557 r. bogaty prawnik i właściciel trzech księgarni Calenius ożenił się z wdową po Johannie[49]. Spod pras Antona Hierata[50], pracującego w Kolonii od 1597 do 1627 r., wyszła w 1599 r. praca Roberto Francesco Bellarmino *De indulgentiis et jubileo*. Ze spisu księgozbioru jeszcze wynotowano druk z oficyny Melchiora von Neussa[51] oraz Joannesa Gymnicha[52].

Francuskie drukarstwo jest reprezentowane przez oficyny lińskie i paryskie. Udało się zidentyfikować drukarnię działającą w Lyonie w latach 1532-1568 pod kierownictwem Antoine Vincenta, który następnie prowadził warsztat drukarski w Genewie (1559-1568) oraz równocześnie w Bazylei (1561-1568)[53]. Znany jest również druk lioński z oficyny zapoczątkowanej przez Giacomo Giuntę, pocho-

---

[42] Spis książek, poz. 22.; H. Szwejkowska, dz. cyt., s. 92-93.

[43] Spis książek, poz. 528, 532; B. Górska, *Krzysztof Plantin i Officina Plantiniana*, Wrocław 1989, s. 123-132.

[44] Spis książek, poz. 536. Steelsius Joannes, http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cni-00028137 [dostęp 23.08.2013].

[45] Spis książek, poz. 947.

[46] Tamże, poz. 1227, 1228.

[47] Tamże, poz. 66.

[48] Tamże, poz. 1308.

[49] Tamże, poz. 87; J. Gwioździk, E. Różycki, dz. cyt., s. 57.

[50] Spis książek, poz. 395.

[51] Tamże, poz. 539.

[52] Tamże, poz. 1107; J. Benzing, *Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im Deutschen Sprachgebiet*, Wiesbaden 1963, s. 224.

[53] Spis książek, poz. 806.

dzącego z rodziny słynnych typografów Giuntów działających w Wenecji i na południu Europy. Jego czcionkami wytłoczono pracę autorstwa Pliniusa Secundusa (61-113) *Historiae mundi* w 1560 r.[54]

Drukarstwo paryskie reprezentują księgi wykonane przez Petrusa Galterusa[55] oraz Yolande Bonhomme. Ostatni z wymienionych drukował w Paryżu w okresie od 1522 do 1557 r., a wydawnictwem, które zachowało się w zbiorach włocławskich, jest *Liber sextus decretalium* Bonifaciusa VIII (1235?-1303)[56].

Nie mogło zabraknąć druków z zakładu typograficznego Johanna Frobena[57] działającego w Bazylei i drukarza licznych polskich autorów, m.in. Stanisława Orzechowskiego czy Andrzeja Frycza Modrzewskiego. Nie odnotowano żadnego XVI-wiecznego polonika, znalazła się tutaj natomiast konkordancja sporządzona przez Conradusa von Halberstadt (1506-1568). Poza oficyną Frobena w spisie seminaryjnym był druk z bazylejskiej tłoczni Johanna Bebela. Pracował tam w latach 1523-1550, a w 1531 r. wydrukował Arystotelesa w komentarzu Desideriusa Erasmusa[58].

Poszczególne druki pochodziły także z oficyn włoskich, funkcjonujących w takich miejscowościach, jak: Wenecja (5 poz.), Florencja czy Rzym. W ostatnim z wymienionych miast działała Typographia Apostolica Vaticana[59], zwana również Stamperia Apostolica Vaticana. Jej działalność przypadała na lata 1587-1610, a jej inicjatorem był papież Sykstus V. Wśród druków XVI-wiecznych została wynotowana Biblia z 1592 r. sygnowana przez tę drukarnię. Jeszcze można wspomnieć, że z alzackiego Hagenau pochodzi pojedyncza pozycja drukarza Heinricha Grana, który prowadził działalność w latach 1489-1527, a wykonawcą jego zleceń był m.in. Johann Rymann[60]. Poszczególne miasta europejskie przedstawiono w ujęciu statystycznym w tabeli 3.

W omawianym fragmencie księgozbioru seminaryjnego zidentyfikowano 65 autorów, wśród których najliczniejszą grupę stanowią pisarze XVI-wieczni – 45, następnie twórcy średniowieczni – 9 oraz starożytni – 6, grupę uzupełniają autorzy z pierwszych dekad XVII w. Spośród najdawniejszych autorów można wymienić: Plutarcha (45-120), Pliniusza Młodszego (61-113), Luciusa Caeciliusa Firmianusa Lactantiusa (250-317). Z kolei średniowiecze reprezentują: Hugo de Sancto Caro (zm. 1263), Bertrandus de Turre (1295-1334), Francesco Petrarca

---

[54] Tamże, poz. 1195.

[55] Tamże, poz. 90.

[56] BSWł XVI.Q.3567; Spis książek, poz. 105; Bonhomme, Yolande, http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cni00032393 [dostęp 23.08.2013].

[57] Spis książek, poz. 2; H. Szwejkowska, dz. cyt., s. 83-84.

[58] Spis książek, poz. 1302.

[59] Spis książek, poz. 19; Stamperia Apostolica Vaticana, http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?-rid=cni00021848 [dostęp 23.08.2013].

[60] J. Gwioździk, E. Różycki, dz. cyt., s. 56.

(1304-1374) czy Pietro dell'Aquila (1300-1361)[61] – franciszkanin, zwany małym Scoto. Niestety, w tej grupie brak wydań Tomasza z Akwinu, pism św. Augustyna oraz jakże popularnego Tomasza a Kempis.

Tab. 3. Ośrodki drukarskie, z których pochodzą inkunabuły i druki XVI-wieczne

Miasto	Inkunabuły	Druki z XVI w.	Mylnie podany rok (XVII w.)	Mylnie podany rok (XVIII w.)
Antwerpen	-	15 poz.	-	-
Basel	1 poz.	5 poz.	-	-
Bruxelles	-	-	-	1 poz.
Firenze	-	1 poz.	-	-
Frankfurt	-	3 poz.	-	-
Genève	-	2 poz.	-	-
Hagenau	-	1 poz.	-	-
Köln	-	14 poz.	1 poz.	-
Kraków	-	2 poz.	-	-
Lyon	-	7 poz.	-	-
Mainz	-	1 poz.	-	-
Neustadt an der Weinstrasse	-	1 poz.	-	-
Nürnberg	2 poz.	-	-	-
Paris	-	6 poz.	1 poz.	-
Poznań	-	1 poz.	-	-
Roma	-	2 poz.	-	-
Strasbourg	-	3 poz.	-	-
Venezia	-	5 poz.	-	-
Wittenberg	-	1 poz.	-	-
Zürich	-	1 poz.	-	-
?Eluaci	-	1 poz.	-	-

Źródło: BSWł (archiwum), bez sygn. Spis książek

Do najbardziej znanych nazwisk XVI-wiecznych należy zaliczyć: Jakuba Wujka (1541-1597), Martína de Azpilcueta (1491-1586), Roberto Francesco Bel-

[61] Nazwiska autorów i drukarzy są ujednolicone i podane za Consortium of European Research Libraries. CERL Thesaurus, http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/search.pl [dostęp 9.07.2013].

larmino (1542-1621), Johannesa Ecka (1486-1543), Desideriusa Erasmusa (Erazm z Rotterdamu, wł. Gerrit Gerritszoon, Gerhard Gerhardson, 1469-1536) i Thomasa Stapletona (1535-1598).

Tab. 4. Podział treściowy inkunabułów i druków z XVI w. według katalogu z 1825 r.

	Dział	Inkunabuły	Druki z XVI w.	Błędne daty	Razem
1	Scriptura Sacra	-	5 wol.	-	5 wol.
2	Interpretes Scriturae Sacrae	2 wol.	9 wol.	-	11 wol.
3	Libri Patrum	-	-	-	-
4	Jus Canonicum	-	2 wol.	-	2 wol.
5	Jus Civile	-	2 wol. (3 tomy)	-	2 wol. (3 tomy)
6	Theologi Morales	-	4 wol.	-	4 wol.
7	Theologi Dogmatici	-	3 wol. (3 tomy)	4 wol. (3 tomy)	7 wol. (6 tomy)
8	Controversista	-	1 wol.	-	1 wol.
9	Concionatores Latini	-	12 wol.	-	12 wol.
10	Kaznodzieje polscy	-	-	-	-
11	Spirituales Libri	-	12 wol.	-	12 wol.
12	Historici Sacri	-	-	-	-
13	Historici Profani	-	7 wol. (6 tomów)	1 wol. (3 tomy)	8 wol. (9 tomów)
14	Concilia et Synodi	-	4 wol.	-	4 wol.
15	Vitae Sanctorum	-	1 wol.	-	1 wol.
16	Libri Liturgici	1 wol.	4 wol. (7 tomów)	-	5 wol. (8 tomów)
17	Libri Philosophorum	-	8 wol. (9 tomów)	-	8 wol. (9 tomów)
18	Libri Gramatici	-	3 wol.	-	3 wol.
19	Libri Oratorum	-	5 wol.	-	5 wol.
20	Libri Poetarum	-	1 wol.	-	1 wol.
21	Libri Medici	-	-	-	-
22	Libri Gallici	-	1 wol.	-	1 wol.
23	Libri Italici	-	-	-	-
24	Libri Germanici	-	-	-	-
-	Razem	3 wol. (3 tomy)	83 wol. (87 tomów)	-	91 wol. (96 tomach)

Źródło: BSWł (archiwum), bez sygn. Spis książek

W *Spisie książek...* materiał został ujęty w podział treściowy stosowany w bibliotekach kościelnych, gdzie wszelkie wykazy zawsze zaczynały się od Biblii i jej komentarzy. Wskazane dzieła zamieszczono w działach **Scriptura Sacra** oraz **Interpretes Scripturae Sacrae** i wspólnie tworzą grupę 16 prac wydrukowanych w XV i XVI w. Do wielokrotnie omawianych i opisywanych należy tłumaczenie Biblii (zw. *Biblią Jakuba Wujka*) przygotowane przez jezuitę J. Wujka oraz zespół redaktorów z tegoż zakonu, którzy jeszcze przez dwa lata po śmierci głównego inicjatora wydawnictwa w 1597 r. dokonywali uzupełnień, zmian stylistycznych, w tym uproszczeń, zmian szyku i innych, aby w końcu wydrukować w oficynie Łazarzowej w 1599 r.[62]

Samych wydań Biblii w zbiorach seminaryjnych odnotowano cztery[63], a poza nimi w pierwszym dziale wymieniono konkordancje wydrukowane w oficynie Frobena w Bazylei[64]. Należy podkreślić, że wszystkie Biblie weszły do księgozbioru seminaryjnego wraz z kolekcją księży misjonarzy.

Szczególnie znanym biblistą był Hugo de Sancto Caro (1190-1263), dominikanin, wielki penitencjarz, doradca papieży, m.in. Aleksandra IV i Urbana IV. Do najbardziej cenionych jego prac należą *Postilla in universa Biblia juxta quadruplicem sensusm, litteralem, allegoricum, moralem, anagogicum*, a przede wszystkim *Concordantiae s. Jacobi*, po upublicznieniu której został okrzyknięty „pater concordantiae"[65]. W zbiorach seminaryjnych odnotowano także *Postilla super Psalterium* w wydaniu kobergerowskim z 1498 r.

Całościowym ujęciem zagadnień biblijnych, treści Starego i Nowego Testamentu, autorstwem, językiem zajął się Sisto da Siena (Sixtus Senensis, 1520-1569) w jedynym jego zachowanym dziele *Bibliotheca Sancta* (Frankfurt 1575). Doczekało się ono zarówno licznych wydań kolońskich, jak i jednego neapolitańskiego. Sam Sisto da Siena był postacią wyjątkową i zasłużoną na polu bibliologicznym. Urodzony w rodzinie żydowskiej po przejściu na katolicyzm wstąpił do zakonu dominikanów na początku 1555 r. Michele Ghislieri (późniejszy papież Pius V), doceniając jego zaangażowanie w działalność kaznodziejską i szeroką wiedzę teologiczną, wysłał go do Cremony w sprawach inkwizycji, gdzie m.in. miał wydzielić książki heretyckie do spalenia. Jednakże dzieła pożyteczne dla nauki, ok. 2 tys. pozycji, udało mu się ocalić dla potomnych z rąk żołnierzy hiszpańskich. Jego najsłynniejsze dzieło ukazało się po raz pierwszy w 1566 r. i zostało zadedyko-

---

[62] D. Kuźmina, *Biblia i katechizmy w XVI w.*, [w:] *Książka ponad podziałami*, red. A. Krawczyk, Lublin 2007, s. 149-150; Z. Głąbała, *Polskie przekłady Biblii z XVI wieku w zbiorach biblioteki seminarium włocławskiego*, „Kronika Diecezji Włocławskiej" 52, 1969, nr 10-11, s. 261-264.

[63] Spis książek, poz. 1, 13, 19, 22.

[64] Tamże, poz. 2.

[65] M. Zahajkiewicz, *Hugon z Saint-Cher*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 6, Lublin 1993, szp. 1291-1292; zob. S. Wielgus, *Badania nad Biblią w starożytności i średniowieczu*, Lublin 1990, s. 195.

wane jego protektorowi Piusowi V. Niestety, na krótko przed śmiercią w 1569 r. sam spalił wszystkie swoje prace, pozostawiając jedynie *Bibliotheca Sancta*[66].

Również neofitą był kolejny komentator Pisma Świętego Friedrich Staphylus (1512-1564) – teolog luterański, który po głębszych studiach i refleksji duchowej przeszedł na katolicyzm. W bibliotece przechowywano jego *Apologia [...] De vero germanóq[ue] Scripturae sacrae intellectu. De Sacrorum Bibliorum in idioma vulgare tralatione*... (Kolonia 1561).

Obszerny komentarz do tekstów 12 Proroków Mniejszych (tj. Ozeasza, Joela, Amosa, Abdiasza, Jonasza, Micheasza, Nahuma, Habakuka, Sofoniasza, Aggeusza, Zachariasza, Malachiasza) sporządził m.in. jezuita, jeden z bardziej znanych hiszpańskich egzegetów, Francisco Ribera (1537-1591). Pierwszy raz dzieło ukazało się w Salamance w 1587 r.[67] Wcześniejszy komentarz do fragmentów prorockich Biblii został sporządzony przez Haimo Halberstadensis (zm. 853), którego autorstwa upatruje się w osobie Haimo de Auxerre (zm. 866)[68]. Z kolei tłumaczeniem *Psalmów* zajął się Pelbartus de Themeswar (1435-1504), pochodzący z Węgier franciszkanin, który zasłynął jako kaznodzieja. Pozostawił po sobie pisma głównie o treści homiletycznej[69]. Gilbert Genebrard (1537-1597) wśród swoich prac z zakresu teologii, biblistyki, liturgiki czy patrystyki opublikował również dzieło z komentarzami do *Psalmów Dawida*. Seminarium posiadało je w wydaniu kolońskim z 1587 r.[70] Poza tymi autorami w zbiorach włocławskich znajdowały się jeszcze dzieła podejmujące badania nad czterema ewangeliami, m.in. Theophylactusa de Orchidia (ok. 1050-ok. 1108). Jego cały dorobek pisarski składa się głównie z dzieł egzegetycznych. Pisał komentarze do psalmów, Proroków Mniejszych, Ewangelii św. Mateusza i św. Jana oraz Listów św. Pawła[71].

Ten dział zamyka paryskie wydanie *Psalterium universum carmine elegiaco redditum atque explicatum* autorstwa Heliusa Eobanusa Hessusa (właśc. Eoban Koch, 1488-1540). Był on niemieckim humanistą i poetą nowołacińskim. Przyłączył się do zwolenników reformacji i swego czasu był twórcą bardzo cenionym przez M. Luthra (1483-1546)[72].

---

[66] A. Schmitt, *Sykstus Seneński*, [w:] *Encyklopedia kościelna*, t. 27, Warszawa 1904, s. 317-318 [autor wymienia wszystkie znane dzieła Sisto da Siena].

[67] A. Esser, *Ribera (Ribeira) Franciszek SJ*, [w:] *Encyklopedia kościelna*, t. 23, Warszawa 1899, s. 397.

[68] S. Wielgus, dz. cyt., s. 85.

[69] J.N., *Pelbert Oswald z Temeswaru*, [w:] *Encyklopedia kościelna*, t. 19, Warszawa 1893, s. 25.

[70] Spis książek, poz. 72; Cz. Krakowiak, *Génébrard Gilbert OSB*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 5, Lublin 1989, szp. 942-943.

[71] S. Wielgus, dz. cyt., s. 176.

[72] *Hessus Helius Eobanus*, [w:] *Wielka ilustrowana encyklopedia powszechna*, t. 6, Kraków 1931, s. 154.

W kolejnej partii tematycznej pt. **Libri Patrum** nie wynotowano żadnej pozycji z interesujacego nas okresu, dopiero w następnych działach z pracami prawniczymi **Jus Canonicum** i **Jus Civile** wśród najstarszych druków znalazł się *Corpus juris canonici* (Frankfurt 1586), na który składały się dzieła *Decretum* Gratianusa, *Decretales* Gregoriusa IX, *Liber sextus decretalium* Bonifaciusa VIII, *Constitutiones* Clemensa V, *Extravagantes* Joannesa XXII oraz *Extravagantes communes*. W oddzielnym wydaniu posiadano jeszcze zbiór Bonifaciusa VIII w edycji paryskiej z 1549 r.

Natomiast prawo cywilne zostało ujęte w zbiorze *Corpus iuris civilis*, w tej formie po raz pierwszy ukazał się on w Genewie w 1583 r. z inicjatywy profesora i jurysty Denisa Godefroya (1549-1622). Wtedy zebrał w jednym tomie *Codex*, *Digesta seu Pandecta*, *Institutiones*, *Novellae leges*. Ten ceniony w XVII i XVIII w. zbiór był w zasobie włocławskim w wydaniu genewskim z 1589 r. i należał pierwotnie do księży misjonarzy[73].

Kolejnym działem w *Spisie książek*... jest **Theologi Morales**, gdzie umieszono pozycję Willema van der Lindta (1525-1588) – holenderskiego teologa katolickiego, który zasiadał na stolicy biskupstwa Roermond, a następnie Gent. Był także inkwizytorem i autorem pism polemicznych. Jego praca w zbiorach seminaryjnych *Panoplia evangelica, sive De verbo Dei evangelico libri quinque, quibus ex scriptura prophetica et apostolica illius eruiter, et declaratur indoles atque natura* została wydana w Kolonii w 1566 r. Poza tym wśród druków XVI-wiecznych odnotowano jeszcze podręczniki dla kapłanów, a w szczególności dla spowiedników. Zostały one sporządzone m.in. przez: Antoniusa Broickwy von Königstein (1470-1541), Martina de Azpilcueta, (1492-1586) oraz Cosimo Filiarchi (1520-1603).

Z dzieł polemicznych zawartych w działach: **Theologi Dogmatici**, **Controversista** wynotowano cztery druki z XVI w. autorstwa: Johannesa Ecka (1486-1543), Ursinusa Zachariasa (1534-1583), Roberto Francesco Bellarmino (1542-1621), Martina Göbla (zm. 1567) oraz Petrusa Thyraeusa (1546-1601). Wśród nich największą sławą cieszył się Bellarmino, jezuita, a przede wszystkim uczony, profesor uniwersytetu w Lowianum. Był autorem licznych prac, np.: *Disputationes de controversiis christianae fidei*, które znalazło się na indeksie kościelnym, ponieważ autor pośrednio wypowiadał się na temat władzy papieskiej w sprawach świeckich[74]. Jego *De indulgentiis et jubileo, libri duo* w wydaniu kolońskim z 1599 r. było w zbiorze seminaryjnym w 1825 r.

---

[73] A. Vetulani, *Corpus iuris canonici*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 3, Lublin 1985, szp. 597-600; F. Wycisk, *Corpus iuris civilis*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 3, szp. 601-602.

[74] B. Kumor, *Historia kościoła*, t. 5: *Czasy nowożytne. Rozłam w chrześcijaństwie zachodnim*, Lublin 2004, s. 175, 203.

Jedną z najpopularniejszych książek J. Ecka była *Enchiridion locorum communium adverus Lutherum et hostes ecclesiae* (Ingolstadt 1545). Po raz pierwszy została opublikowana w 1525 r. i od tamtej pory dokonano ok. 90 wydań i przekładów. Stała sie punktem wyjścia do prowadzenia badań dla wszystkich ówczsnych i późniejszych teologów polemistów. W wielkiej dyspucie w 1519 r. Eck stanął naprzeciwko Luthra i prowadził dyskusję na temat łaski Bożej. W swojej argumentacji sięgał do Pisma Świetego, pism dawnych soborów oraz Ojców Kościoła. Uznawano, że jego styl jest zbyt erudycyjny, aby mógł uzyskać szerszą grupę odbiorców[75].

Concionatores Latini zawiera 11 pozycji siedmiu autorów wydanych w XVI w. Najwcześniej z nich towrzył Bertrandus de Turre (1295-1334)[76] z zakonu franciszkanów. Specjalizował się w kazaniach postnych, jednakże w zbiorach były przechowywane jego *Sermones de tempore et sanctis* wydane w Strasburgu w 1502 r.

Podobne zbiory kazań przygotowane na wszystkie niedziele i różne święta stworzyli również: Luis de Granada (1504-1588), Jean Royaerds (zm. 1547), Johannes Justus Landsberg (1490-1539), Guillaume Pépin (zm. 1533) oraz Juan Osorio (1542-1594) i były gromadzone przez księży misjonarzy oraz seminarium włocławskie.

W tej grupie znalazła się też praca Thomasa Stapletona (1535-1598), będąca zbiorem omawiającym ewanglie głoszone w czasie całego roku, a tym samym stanowiąca wielką pomoc i instrukcję dla kaznodziejów. *Promptuarium morale super Evangelia dominicalia totius anni. Ad instructionem concionatorum* została wydana w Antwerpii w 1593 r. Niestety, nie ma wśród XVI-wiecznych wydań pozycji kaznodziejów polskich.

Jeszcze w **Libri Gallici** figurował jeden zbiór kazań J. Catreau *Sermons sur les dix playes d'Égypte prononcez au sainct temps de l'Advent en l'église cathédrale de Tournay* opublikowane w Paryżu w 1585 r.

W dziale **Spirituales Libri** wpisano 11 druków XVI-wiecznych różnych autorów. Zazwyczaj umieszczano tutaj prace z zakresu duchwości, m.in. ascetyki i mistyki. Jednakże wpisano tutaj tytuły, dla których odpowiedniejszy byłby dział z pismami egzegetycznymi czy z zakresu teologii dogmatycznej. I tak, w tym zbiorze odnotowano księgi autorstwa katolickiego egzegety Corneliusa Jansena (1510-1576) *Commentarium in suam concordiam* (Wenecja 1587), św. Pierra Canisiusa (1521-1597) *Summa doctrina christiana* (Antwerpia 1560) oraz jezuity i pisarza polemicznego, kaznodziei polskiego Adriana Junga (1550-1607) *Synopsis novi Evangelii* (Poznań 1595)[77]. Równie kłopotliwe jest zamieszczenie tutaj swego

---

[75] J.I Saranyana, J.L. Illianes, *Historia teologii*, Kraków 1997, s. 185-186.

[76] K. Panuś, *Zarys historii kaznodziejstwa w Kościele katolickim*, cz. 1: *Kaznodziejstwo w Kościele powszechnym*, Kraków 1999, s. 196.

[77] L. Grzebień, *Junga Adrian SJ*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 8, Lublin 2000, szp. 251.

rodzaju instrukcji *Malleus Maleficarum* stworzonej przez dwóch dominikanów Heinricha Institoris (Krämera, 1430-1505) oraz Jakoba Sprengera (1436-1495) w celu usystematyzowania prac inkwizycji nad poszukiwaniami osób podejrzanych o uprawianie czarów[78].

Poza tym zamieszczono także zbiory sentencji Petrusa de Aquilla (1300-1361) oraz Konrada Lykosthenesa (1518-1561), kolekcję najważniejszych cnót i przywar (*Summa virtutum ac vitiorum*, Lyon 1595) Guilelemusa Peraldusa (zm. 1271) czy opis dziejów Jezusa Chrystusa (*De Jesu Christi rerum gestarum*, Antwerpia 1591) Jeana Bodina (1529-1596). Dodatkowo została tu zawarta praca, wcześniej wymienionego, L. da Granada *Introductio ad symbolum fidei* (Kolonia 1588).

Spośród dzieł historycznych z XVI w. pochodzą jedynie prace z zakresu dziejów powszechnych, a tym samym nie było żadnej księgi w sekcji **Historici Sacri**. W obręcie **Historici Profani** wyszczgólniono osiem pozycji. Do najstarszych utworów należy zaliczyć *Historia mundi* (Lyon 1560) Piniusza Młodszego (61-113) oraz Diogenesa Laertiosa *De vita et moribus philosophorum* (Paryż 1560), poza tym utwory zebrane Plutarcha (45-120) w interpretacji Wilhelma Xylamdera (1532-1576)[79]. Z kolei żywoty sławnych mężów w pracy *Vita illustrium virorum* (Basileae 1578) przygotował historyk po studiach medycznych w Pawii, następnie kanonik w Como oraz biskup w Nocery Paolo Giovio (1483-1552).

Ciekawą pozycją jest *Historia Bellgica* Emmanuela Meterna (1535-1612), autora, który dostał zakaz jej rozpowszechniania, co nie przeszkodziło mu w drukowaniu pracy w takich językach, jak holenderski, niemiecki czy łaciński, bez podawania daty oraz adresu wydawniczego[80].

Znaczącą publikacją jest polonik *De Republica* Jeana Bodina (1530-1596) wydany we Frankfurcie w 1591 r. Autor był przede wszystkim humanistą, prawnikiem, a także filozofem państwa. Zasób uzupełniają prace włoskiego jurysty, teologa, filozofa i historyka Tommasso Bozio (1548-1610) *De ruinis gentiorum et regnorum* (Kolonia 1598) oraz pastora ewangelickiego, profesora retoryki Reinharda Loricha (1510-1564) *De institutione principum loci universum* wydane we Frankfurcie w 1535 r. Jeszcze do prac historycznych należy zaliczyć pozycje wymienioną w dziale **Vitae Sanctorum** i jest to *Vita patrum* niezidentyfikowanego autora według katalogu wydana w Wenecji w 1508 r.[81]

Jedynie cztery dzieła XVI-wieczne wyszczególniono w dziale **Concilia et Synodi**, wśród nich te poświęcone najważniejszemu soborowi czasów nowożytnych,

---

[78] Sprenger J., Krämer H., *Młot na czarownice. Postępek zwierzchowy w czarach, a także sposób uchronienia się ich i lekarstwo na nie w dwóch częściach zamykający*, tł. S. Ząbkowic, oprac. J. Paprocka, Wrocław 2008, s. 6-7.

[79] Spis książek, poz. 1104.

[80] J. Wojtkowski, *Katalog druków*..., s. 774.

[81] Spis książek, poz. 1240.

a mianowicie soborowi trydenckiemu (1545-1563) – *Canones et Decreta Concilii Tridentini* w dwóch wydaniach kolońskich z 1576 i 1577 r.[82]

Z publikacji polskich były *Constitutiones Synodorum Metropolitanae Ecclesiae Gnesnensis, Provincialium, tam vetustorum quàm recentiorum, usque ad Annum Domini, MDLXXVIII*[83] w wydaniu krakowskim z 1579 r. oraz *Confesio fidei Christiana* (Kraków 1553) Stanisława Hozjusza (1504-1579)[84].

Libri Liturgici są repreznetowane jedynie przez inkunabuł i dwa druki XVI-wieczne, a wśród nich brakuje kanonów, pontyfikałów, psałterzy i podobnych ksiąg wykorzystywanych w czasie nabożeństwa. Jednakże odnotowano komentarze i objaśnienia odprawiania mszy oraz innych uroczystości kościelnych, a także podręcznik dla kapłanów. Wymienione w dziale zostały prace księdza luterańskiego Franciscusa Samarinusa *Thesaurus Sacerdotalis Iuxta Consuetudinem S. Romanae Ecclesiae Sacrique Concilij Tridentini sanctiones, Quibuscunque Sacerdotibus, Episcopis, Et Praelatis, necnon cunctis Christi fidelibus pernecessarius…* (Wenecja 1580)[85], Johanna Bechoffena *Expositio missae juxta vulgatos quatuor sensus…* (Bazylea 1500)[86] oraz Paride Grassi (1470-1528) *De caeremoniis cardinalium et episcoporum in eorum dioecesibus libri duo* (Rzym 1580)[87]. Znamienny dla księgozbioru seminaryjnego jest fakt, że nie został do niego włączony bardzo popularny w księgozbiorach polskich podręcznik dla przyszłych duszpasterzy Wilhelma Duranda (zm. 1296) *Rationale divinorum officiorum*, w którym autor zawarł wszelkie niezbędne inforamacje o Kościele, sakramentach, szatach liturgicznych, mszy, brewiarzu, postach, niedzielach i innych świętach. Z polskich twórców brakuje przede wszystkim *Tractatus sacerdotalis de sacramentis* autorstwa Mikołaja z Błonia (zm. po 1438)[88].

Księgi dawnych filozofów oraz komentatorów ich dzieł umieszczono wśród **Libri Philosophorum**, gdzie zapisano osiem pozycji wytłoczonych w pierwszych wiekach czarnej sztuki. Prace Arystotelesa były omawiane m.in. przez Desideriusa Erasmusa (1469-1536), Francisco de Toledo (1532-1596) oraz Augustina Hunnaeusa (1521-1577). Poza tym w zbiorze zostało wymienione pierwsze tłumaczenie na język łaciński opracowania Giovanniego Bracesco *De alchemia dialogi duo* (Lyon 1548), gdzie w pierwszym dialogu przedstawiono podstawy alchemii, a w drugim – etapy poszukiwania kamienia filozoficznego[89]. Umiesz-

---

[82] Tamże, poz. 1227, 1228.
[83] Tamże, poz. 1210.
[84] Tamże, poz. 1212.
[85] Tamże, poz. 1269.
[86] Tamże, poz. 1275.
[87] Tamże, poz. 1276.
[88] M.T. Zahajkiewicz, *Teoria duszpasterstwa*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. M. Rechowicz, t. 2, cz. 1, Lublin 1975, s. 215, 232-233.
[89] Spis książek, poz. 1347.

czono tu również pracę Giambattisty Della Porta (1535-1615) *Magiae naturalis sive de miraculis rerum naturalium libri quatuor* (Kolonia 1562)[90].

W XVI w. pojęcie „książki szkolnej" ma najszerszy zakres i wtedy obejmował on zespół ponad kilkuset tytułów, m.in.: utwory autorów starożytnych, jak Arystoteles, Cyceron i inni, renesansowe komentarze do ich prac, kompendia z poetyki, gramatyki, retoryki, epistolografii, muzyki, historii, filozofii oraz słowniki i encyklopedie[91]. Spośród trzech pozycji wydrukowanych w XVI w. wynotowano dwa słowniki oraz *Opera* Petrarki w języku łacińskim w wydaniu bazylejskim z 1530 r. Wspomniane słowniki to *Dictionarium decem linguarum* Ambrogio Calepino (1435-1511) opublikowany w Lyonie w 1586 r. oraz Petrusa Dasypodiusa (1490-1559) *Dictionarium latino-germanicum* (Strasburg 1537).

W **Libri Oratorum** zgromadzono mowy sławnych mężów oraz komentarze do nich, wśród których jest pięć pozycji z interesującego nas okresu. Wymienione zostały m.in. przygotowany przez Mario Nizzoli (1498-1566) bardzo popularny w księgozbiorach kościelnych *Thesaurus Ciceronianus*, tutaj w wydaniu bazylejskim z 1583 r., oraz mowy Marcusa Fabiusa Quintntilianusa (35-100).

W dziale zamieszczono również jedyną pracę kojarzoną z osobą Juliusa Obsequensa (połowa IV w.), historyka, opisującego w swoim *Prodigiorum liber ab urbe condita usque ad Augustum Caesarem...* (Lyon 1552), czyli *Księdze cudownych zjawisk* wydarzenia, które miały miejsce w Rzymie w latach 249-12 r. p.n.e. Autor całkowicie korzystał z wcześniejszego opracowania autorstwa Liwiusza (59 p.n.e.-17 n.e.) i niektórzy upatrują w tej księdze pierwszych doniesień o niezidentyfikowanych obiektach latających[92].

Jeszcze w dziale **Libri Poetarum** wymieniono pracę Disideriusa Erazmusa *Adagiarum Epithome* (Kolonia 1539). Niestety, żadnych pozycji z tego okresu nie zgromadzono w partiach Libri Medici, Libri Italici czy Libri Germanici.

Na podstawie zamieszczonego w tabeli 5 zestawienia można stwierdzić, że największy udział procentowy inkunabułów i druków XVI-wiecznych był w działach z Pismem Świętym i jego komentarzami, następnie w Libri Oratorum oraz Concilia et Synodi. Działy te nie należą do najliczniejszych i odpowiednio mieściło się w nich 29, 34 oraz 30 pozycji. W liczniejszych działach, jak Concionatores Latini czy Spirituales Libri ten procent jest mniejszy. Na podstawie tych

---

[90] P. Tafiłowski, *Druki tyczące spraw tajemnych w Polsce XVI-XVII wieku*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi" 2003, s. 23-52.

[91] T. Bieńkowski, *Książki szkolne w Polsce od XVI do połowy XVIII wieku (księgoznawcza problematyka badawcza)*, „Studia o Książce" 8, 1978, s. 44.

[92] K. Mielczarek, *Obsequens Iulius*, [w:] *Słownik pisarzy antycznych*, red. A. Świderkówna, Warszawa 2001, s. 357.

danych można stwierdzić, że zarówno księża misjonarze, jak i kierujący wcześniej seminarium duchowni diecezjalni nie gromadzili pierwotnie dawnych wydań cennych publikacji, a czas tworzenia tejże biblioteki przypadał na okres XVII i XVIII w., kiedy to skupiano się głównie wokół ukazującej się na bieżąco literatury. Dawne wydania spływały wraz z darami poszczególnych darczyńców.

Tab. 5. Udział procentowy inkunabułów i druków XVI-wiecznych w podziale treściowym (dane podane w pozycjach inwentarzowych)

	Dział	Wszystkie pozycje	Inkunabuły i druki z XVI w.	Udział procentowy (w zaokrągleniu)
1	Scriptura Sacra	29 poz.	5 poz.	17%
2	Interpretes Scriturae Sacrae	66 poz.	11 poz.	17%
3	Libri Patrum	1 poz.	-	0%
4	Jus Canonicum	45 poz.	2 poz.	4%
5	Jus Civile	51 poz.	2 poz.	4%
6	Theologi Morales	190 poz.	4 poz.	2%
7	Theologi Dogmatici	57 poz.	3 poz.	5%
8	Controversista	27 poz.	1 poz.	4%
9	Concionatores Latini	107 poz.	12 poz.	11%
10	Kaznodzieje polscy	124 poz.	-	0%
11	Spirituales Libri	305 poz.	12 poz.	4%
12	Historici Sacri	77 poz.	-	0%
13	Historici Profani	133 poz.	8 poz.	6%
14	Concilia et Synodi	30 poz.	4 poz.	13%
15	Vitae Sanctorum	28 poz.	1 poz.	3,5%
16	Libri Liturgici	45 poz.	3 poz.	7%
17	Libri Philosophorum	71 poz.	8 poz.	11%
18	Libri Gramatici	26 poz.	3 poz.	11,5%
19	Libri Oratorum	34 poz.	5 poz.	15%
20	Libri Poetarum	33 poz.	1 poz.	3%
21	Libri Medici	26 poz.	-	0%
22	Libri Gallici	82 poz.	1 poz.	1%
23	Libri Italici	16 poz.	-	0%
24	Libri Germanici	14 poz.	-	0%
-	Razem	1617 wol.	86 poz.	5%

Źródło: BSWł (archiwum), bez sygn. Spis książek

Podsumowując analizę treściową inkunabułów i druków XVI-wiecznych, można by zastanowić się jeszcze, czy zgromadzone publikacje znajdują swoje zastosowanie w obowiązującym programie nauczania seminarium włocławskiego. Przedmioty, zawarte w planie nauczania w seminarium włocławskim w czasie powstawania katalogu, zostały zatwierdzone przez wizytatora księży misjonarzy, administratora diecezji biskupa sufragana Feliksa Lewińskiego 10 listopada 1810 r. Zawierały one treści realizowane w czasie trzech lat nauki, przy czym na pierwszym roku realizowano kurs filozoficzny, a na drugim i trzecim – kurs teologiczny. I tak, w roku rozpoczęcia nauki wykładano: katechezę i wymowę, teologię pastoralną, retorykę, liturgikę, geografię i historię powszechną. W kolejnych dwóch latach uczono przygotowywania kazań i katechezy, prawa kościelnego, teologii dogmatycznej, historii kościelnej, śpiewu i ceremonii, hermeneutyki Pisma Świętego. Od 1819 r. wprowadzono obowiązkową łacinę[93]. Jedynie niektóre z przytoczonych pozycji mogły zaspokoić potrzeby dydaktyczne seminarzystów. Niestety, nie można stwierdzić, na ile były wykorzystywane, gdyż dokumentacja na temat wypożyczeń poszczególnych pozycji jest wyjątkowo skromna i dopiero okres dwudziestolecia międzywojennego przynosi pełniejsze dane[94].

Zakończenie

Inkunabuły i druki XVI-wieczne stanowią pięcioprocentowy fragment zbiorów, który tworzył w 1825 r. księgozbiór seminaryjny, jednakże ten ułamek pozwala na przedstawienie pewnych wniosków. Przede wszystkim tworzono zbiór biblioteczny na bieżąco wykorzystywany w pracy dydaktycznej, czyli nie kolekcjonowano zabytkowych, jakże cennych obecnie starych druków w zasobach książnic naukowych. Główny środek ciężkości jest przesunięty na wiek XVII i XVIII, ponieważ katalog notuje jedynie 30 druków XIX-wiecznych. Najwięcej pozycji z dwóch pierwszych wieków drukarstwa odnajdujemy w działach z komentarzami do poszczególnych partii Biblii, z zakresu duchowości i wśród zbiorów kazań. Pochodziły z niemieckich, francuskich i włoskich oficyn, a także nielicznych drukarń polskich. Większość z nich została wydana w języku łacińskim.

Młoda biblioteka nie była nastawiona na gromadzenie artefaktów kultury europejskiej, a jej charakter wydaje się w na wskroś użytkowy. Jednakże dalsze wnioski będzie można przedstawić dopiero po analizie druków XVII i XVIII-wiecznych, które stanowią 90% wszystkich pozycji seminaryjnych.

---

[93] S. Chodyński, dz. cyt., s. 128.

[94] BSWł (archiwum), Książki wypożyczone z Bibl[ioteki] Seminaryum [!] Włocławskiego [1825--1893, 1923/1924].

Bibliografia:

Źródła:

Archiwum Diecezjalne we Włocławku [dalej: ADWł], Akta Konsystorza Generalnego we Włocławku, Akta personalne: Lewandowski Piotr (1796-1844).

ADWł, zespół Archiwum Kapituły Katedralnej we Włocławku, Dział IX. Akta różne I, sygn. 35(411) Catalogus Librorum Bibliotheca Seminarij Vladislaviensis, [w:] Visitatio generalis ecclesiae cathedralis Vladislaviensis per ill[ustrissi]mum excell[enti]um et r[everendissi]mum dominum Valentinum Matthiam Bończa Tomaszewski Dei et Apostolicae Sedis Gratia Episcopum Vladislaviensem seu Calissiensem, Ordinis S. Stanislai Imae classis equitem die 2 et sequentibus diebus mensis Augusti 1840 anno peracta.

Biblioteka Seminarium Duchownego we Włocławku (archiwum) [dalej: BSWł], bez sygn. Spis książek Biblioteki Seminarym [!] Włocławskiego 1825 r.

BSWł (archiwum), bez sygn. Catalogus Librorum Bibliothecae Seminarii Wladislav[iensis], t. 1-5, [Włocławek] ok. 1890-po 1919.

BSWł (archiwum), bez sygn. Katalog książek Biblioteki Seminaryum [!] Włocławskiego, t. 1, spisał i uporządkował x. S. Chodyński, [Włocławek] 1880.

BSWł (archiwum), Książki wypożyczone z Bibl[ioteki] Seminaryum [!] Włocławskiego [1825-1893, 1923/1924].

Opracowania:

Benzing J., *Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im Deutschen Sprachgebiet*, Wiesbaden 1963.

Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku, red. W. Graczyk, Płock 2003.

Bieńkowski T., *Książki szkolne w Polsce od XVI do połowy XVIII wieku (księgoznawcza problematyka badawcza)*, „Studia o Książce" 8, 1978, s. 43-49.

Błaszczyk T., *Druki XVI-wieczne w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Zielonogórskiej-Gorzowskiej w Gościkowie-Paradyżu*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne" 6, 2007, nr 1 (10), s. 5-26.

Błażewicz P., *Katalogi biblioteki kapituły kolegiackiej pod wezwaniem Najświętszego Zbawiciela i Wszystkich Świętych jako źródło do badań nad księgozbiorami historycznymi na Warmii*, „Studia Warmińskie" 63, 2006, s. 277-287.

Bonhomme, Yolande, http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cni00032393 [dostęp 23.08.2013].

Borsy G., *Druki XVI wieku – głównym punktem współczesnych badań księgoznawczych*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej" 46, 1996, nr 1/2, s. 25-36.

CERL Thesaurus, http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/search.pl [dostęp 9.07.2013].

Chodyński S., *Seminarium włocławskie*, Włocławek 1904.

Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku, t. 1: *Małopolska*, cz. 1: *Wiek XV-XVI*, oprac. A. Kawecka-Gryczowa i in., Wrocław 1983.

Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku, t. 3: *Wielkopolska*, oprac. A. Kawecka-Gryczowa i in., Wrocław 1977.

Esser A., *Ribera (Ribeira) Franciszek SJ*, [w:] *Encyklopedia kościelna*, t. 23, Warszawa 1899, s. 397.

Estreicher K., *Bibliografia polska*, t. 14 i 18, Kraków 1896, 1901.

Garwoliński T., *Dzieje Biblioteki „Hosianum" (Braniewo – Olsztyn: 1565-2008)*, „FIDES. Biuletyn Bibliotek Kościelnych" 2008, nr 1-2, s. 59-72.
Głąbała Z., *Polskie przekłady Biblii z XVI wieku w zbiorach biblioteki seminarium włocławskiego*, „Kronika Diecezji Włocławskiej" 52, 1969, nr 10-11, s. 261-264.
Górska B., *Krzysztof Plantin i Officina Plantiniana*, Wrocław 1989.
Graczyk W., Marszalska J., *Księgi rękopiśmienne i stare druki w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku. Z dziejów kultury polskich bibliotek kościelnych w dawnych wiekach*, Kraków 2010.
Grzebień L., *Junga Adrian SJ*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 8, Lublin 2000, szp. 251.
GVK – Gemeinsamer Verbundkatalog, http://gso.gbv.de [dostęp 20.06.2013].
Gwioździk J., Różycki E., *Druki XVI wieku w zbiorach Biblioteki Katedralnej we Lwowie*, Warszawa 2008.
Hessus Helius Eobanus, [w:] *Wielka ilustrowana encyklopedia powszechna*, t. 6, Kraków 1931, s. 154.
Iwańczak W., *Do granic wyobraźni. Norymberga jako centrum wiedzy geograficznej i kartograficznej w XV i XVI wieku*, Warszawa 2005.
Iwańska-Cieślik B., *Zarys dziejów Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku (XVII-XX wiek)*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie" 20, 2005, s. 153-170.
J.N., *Pelbert Oswald z Temeswaru*, [w:] *Encyklopedia kościelna*, t. 19, Warszawa 1893, s. 25.
Jakóbowska A., „Biblioteka Seminarium Duchownego im. Księży Chodyńskich. Próba monografii", Toruń 1984 [praca magisterska na UMK Toruń, mps w zbiorach BSWł]
Juda M., *Inkunabuł jako źródło historyczne*, [w:] *Tekst źródła*, red. B. Trelińska, Warszawa 2005, s. 179-186.
Katalog inkunabułów Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum" w Olsztynie, oprac. J. Obłąk i in., Olsztyn 2007.
Katalog inkunabułów Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie, oprac. J.M. Marszalska, Tarnów 1997.
Kawecka-Gryczowa A., *Rola drukarstwa polskiego w dobie Odrodzenia*, [w:] tejże, *Z dziejów polskiej książki w okresie Renesansu. Studia i materiały*, Wrocław 1975, s. 7-163.
Krakowiak C., *Génébrard Gilbert OSB*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 5, Lublin 1989, szp. 942-943.
Krochmalska J., *Przegląd publikacji na temat metod badań stosowanych w nauce o książce, bibliotece i informacji naukowej (w kontekście ostatniej książki Jerzego Ratajewskiego)*, [w:] *W kręgu książki, biblioteki i informacji naukowej. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Żmigrodzkiemu*, red. K. Heska-Kwaśniewicz przy współ. D. Pietruch-Reizes, Katowice 2004, s. 95-116.
Kujawski W., *Włocławek w czasach nowożytnych i jego dzieje kościelne*, [w:] *Włocławek. Dzieje miasta*, t. 1: *Od początków do 1918 roku*, red. J. Staszewski, Włocławek 1999, s. 219-265.
Kumor B., *Historia kościoła*, t. 5: *Czasy nowożytne. Rozłam w chrześcijaństwie zachodnim*, Lublin 2004.
Kuźmina D., *Biblia i katechizmy w XVI w.*, [w:] *Książka ponad podziałami*, red. A. Krawczyk, Lublin 2007, s. 145-152.
Madejska M., *Książka naukowa w działalności wydawniczej czołowych oficyn bazylejskich XVI wieku*, [w:] *Problemy wydawnicze i marketing współczesnej książki naukowej i akademickiej*, red. L. Ogierman, Katowice 1998, s. 9-18.

Marszalska J.M., *Katalog inkunabułów Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie*, Tarnów 1997.
Mielczarek K., *Obsequens Iulius*, [w:] *Słownik pisarzy antycznych*, red. A. Świderkówna, Warszawa 2001, s. 357.
Migoń K., *Dawne katalogi biblioteczne jako źródło wiedzy o kulturze książki*, „Roczniki Biblioteczne" 49, 2005, s. 301-310.
Morawski M., *Monografja* [!] *Włocławka*, Włocławek 1933, s. 108.
Obłąk J., Jaroszewicz-Pieresławcew Z., Wojtkowski J., *Inkunabuły Wyższego Seminarium Duchownego metropolii warmińskiej „Hosianum" w Olsztynie*, Olsztyn 2007.
Ogierman J., *Drukarze i nakładcy jasnogórskich inkunabułów*, Katowice 2005.
Okopień J., *Poczet wydawców książki polskiej*, t. 1: *Pionierzy czarnej sztuki 1473-1600*, Warszawa 2002.
Panuś K., *Zarys historii kaznodziejstwa w Kościele katolickim*, cz. 1: *Kaznodziejstwo w Kościele powszechnym*, Kraków 1999.
Rulka K., *Bibliotekarze włocławskiej książnicy seminaryjnej*, „Kronika Diecezji Włocławskiej" 79, 1996, s. 359-370.
Rulka K., *Księgozbiory profesorów włocławskiego Seminarium Duchownego w bibliotece seminaryjnej*, [w:] *W służbie Kościołowi i nauce*, red. K. Rulka, Włocławek 1994, s. 185-197.
Rulka K., *Stan badań nad księgozbiorami diecezji włocławskiej oraz postulaty badawcze na przyszłość*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne" 26, 1973, s. 5-57.
Rył J., *Biblioteka Seminarium Duchownego w Gnieźnie*, [w:] *Księga Jubileuszowa Prymasowskiego Wyższego Seminarium Duchownego w Gnieźnie 1602-2002*, red. P. Podeszwa, W. Polak, Gniezno 2002, s. 109-142.
Rył J., *Katalog inkunabułów zespołu seminaryjnego Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne" 25, 1972, s. 115-208.
Saranyana J.I, Illianes J.L., *Historia teologii*, Kraków 1997.
Schmitt A., *Sykstus Seneński*, [w:] *Encyklopedia kościelna*, t. 27, Warszawa 1904, s. 317-318.
Słownik pisarzy antycznych, red. A. Świderkówna, Warszawa 2001.
Sprenger J., Krämer H., *Młot na czarownice. Postępek zwierzchowy w czarach, a także sposób uchronienia się ich i lekarstwo na nie w dwóch częściach zamykający*, tł. S. Ząbkowic, oprac. J. Paprocka, Wrocław 2008.
Stamperia Apostolica Vaticana, http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cni00021848 [dostęp 23.08.2013].
Steelsius Joannes, http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/record.pl?rid=cni00028137 [dostęp 23.08.2013].
Strutyńska M., *Dzieje i stan obecny kolekcji inkunabułów pelplińskich*, „Studia Pelplińskie" 17, 1986, s. 319-344.
Szwejkowska H., *Książka drukowana XV-XVIII wieku. Zarys historyczny*, Wrocław 1975.
Tafiłowski P., *Druki tyczące spraw tajemnych w Polsce XVI-XVII wieku*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi" 2003, s. 23-52.
Tondel J., *Inkunabuły w zbiorach Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie*, Pelplin 2007.
Vetulani A., *Corpus iuris canonici*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 3, Lublin 1985, szp. 597-600.

Wielgus S., *Badania nad Biblią w starożytności i średniowieczu*, Lublin 1990.
Wojtkowski J., *Katalog druków XVI wieku Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej "Hosianum" w Olsztynie*, Lublin 2012.
Wojtkowski J., *Stare druki w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum"*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych" 2009, nr 1-2, (28-29), s. 32-45.
Wycisk F., *Corpus iuris civilis*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 3, Lublin 1985, szp. 601-602.
Wyczawski H.E., *Rzymski Paweł (1784-1833)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 3, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1982, s. 550-552.
Zahajkiewicz M., *Hugon z Saint-Cher*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 6, Lublin 1993, szp. 1291-1292;
Zahajkiewicz M.T., *Teoria duszpasterstwa*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. M. Rechowicz, t. 2, cz. 1, Lublin 1975, s. 211-248.
Zielińska E., *Inkunabuły w Bibliotece Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Lublinie*, [w:] *Lublin a książka*, red. A. Krawczyk, E. Józefowicz-Wisińska, Lublin 2004, s. 47-56.

The seminar library in Wloclawek in the light of the catalog from 1825
Part 1. Incunabula and sixteenth-century prints

Summary:

Library of the Seminary in Wloclawek was founded in the sixteenth century, when in 1569 the seminary was established, as a result of the provisions of the Council of Trent. In order to make a preliminary analysis of the library resource focuses on the first catalogue from 1825, which is an irreplaceable source and starting point for the research profile and the dynamics of its development.

Incunabula and sixteenth-century prints are only small piece of collection in 1825 seminar library, but this fragment allows to draw a number of conclusions. First of all, it was collection of books used in teaching future priests. The main center of gravity is shifted to the seventeenth century and the eighteenth century prints. Because there were only 30 items from nineteenth century. Most books from the first two centuries of printing are found in sections with comments of the Bible, in the field of spirituality and of collections of sermons. These prints came from the German, French and Italian publishing houses, as well as the few books were made by Polish printers. Most of them were published in Latin.

Young library was not set to collect artifacts of European culture, but to be usable throughout. However, further conclusions will be presented after analyzing the prints seventeenth and eighteenth century, which represent 90% of all items collected this time in the seminar library.

Keywords:

Library of the Seminary, Wloclawek, incunabulas, sixteenth-century prints, library catalogue